

Incredible Investment

אלול תשע"ט

מישה

ראש השנה

אדר

3

נרח

* וטעם גדול השכר, כי המחזיק את חייו של העני כפת לחם, אין מחשבים רק את חשבון הפרוטות שהוציא מכיסו, אלא מחשבים לפי ערך חיי העני, כי הרי חיים יתן לו.

* ויותר מכך, הרי אמרו כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא³⁷⁴ (נהרין לו ע"א), הרי שהמחיה עני אחד קיים לא רק את חייו, אלא גם את תוכנו של כל העולם כולו. וכי מי לא יהא סוחר חרוץ לבחור בעסק כזה, אשר בעד כל פרוטה הוא משקיע ירוח מליונים רבים.

* ובהיות שדין ר"ה הוא מדה כנגד מדה, על כל מעשי האדם ותחבולותיו, הרי אדם המחזיק יד העני 'במדה שמרד מודדין לו', וכנגד מלא עומסו שנתן לעני יוכה: אלא עומסו של הקב"ה, ויצא דינו לזכות³⁷⁵.

[54] DORASH DOVID

4

"שלושה דברים מבטלים גזירות רעות, ואלו הם: תפלה וצדקה ותשובה. ושלושתן נאמרו בפסוק אחד (דברי הימים ב' ז', יד) "בראשית רבה פ' מד אות יב).

"Three things annul unfavorable decrees, and they are as follows: tefillah, tzedakah and teshuvah. And all three are mentioned in a single pasuk (Divrei Hayamim II 7:14)" (Bereishis Rabbah 44:12).

We must understand why, of all the mitzvos in the Torah, it is specifically the mitzvah of tzedakah that can annul a decree of suffering and save a person from death. What is the special quality of tzedakah that, more than any other mitzvah, gives it this ability?

Furthermore, the Midrash (Bereishis Rabbah 44:12) comments on how tzedakah works to annul a decree: "They will seek My Countenance [i.e., Presence]" (Divrei Hayamim II 7:14) - this refers to tzedakah, as the pasuk states (Tehillim 17:15), 'I will gaze upon Your Countenance with righteousness.' This too is puzzling, for this midrash equates giving tzedakah with seeking out Hashem's Presence; yet we know that tzedakah is an interpersonal mitzvah, a precept that calls for kindness to one's fellow man. How can giving tzedakah be considered an act of "seeking out" Hashem?

3 Three Disparate Sources

In order to explain this, let us first examine a different midrash (Mishnas Rabi Eliezer, ch. 16), which states, "Three things annul a decree: tefillah, tzedakah and teshuvah. All three are [mentioned] in the Torah, in the Nevi'im and in the Kesuvim. In the Torah (Devarim 6:5): 'You shall love Hashem, your G-d, with all your heart' refers to tefillah; 'with all your soul' refers to teshuvah; and 'with all your resources' refers to tzedakah. In the Nevi'im (Melachim I 8:44): 'When your people go out to war against their enemy on the way...they shall pray' refers to tefillah; 'they shall give thanks to Your Name' refers to tzedakah; and 'they shall repent their sins' refers to teshuvah. In the Kesuvim (Divrei Hayamim II 7:14): 'My nation, upon whom My Name is called, shall be humbled and they shall pray' refers to tefillah; 'they shall seek My Presence' refers to tzedakah; and 'they shall repent their ways' refers to teshuvah."

This midrash cites three different pesukim from which it derives the concept that tzedakah annuls an unfavorable decree: the Torah's command to love Hashem "b'chol me'odecha - with all your resources," as per the Gemara's explanation (Brachos 54b) that the word me'odecha refers to one's property; the navi's statement, "They shall

שצד

אלה הם מועדי / אלול

7 ט"ו אלול

סימן ע

שלושים יום חשובים כשנה

בימים הנוראים הבעלי"ט אנו אומרים בתפילה ו"תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה". אלא שלא יעלה על הדעת שרק כשמגיע ר"ה או יוה"כ"פ אז אדם נזכר בתשובה ובתפילה, ומה גם שצדקה הרי כלל לא יכול לקיים בר"ה ויוה"כ"פ. וברור הדבר שכל הדברים הללו שמעבירין את רוע הגזירה יש לקיימם במשך כל ימות השנה, אבל יותר מכל בחודש אלול "חודש הרחמים והסליחות", החודש בו אנו מכינים את עצמינו לקראת ימי הדין. ולכן לא בכדי קבעו קדמונינו כל מיני רמזים בענייני תשובה ותפילה וצדקה כבר בחודש אלול.

~ הרבה רמזים ניתנו לחדש אלול כחודש הרחמים והסליחות. "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, 2), ר"ת אלול - כנגד תפילה. "יולמ ה' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים לו, 1) - ר"ת אלול - כנגד תשובה. וכן "איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב) ר"ת אלול - כנגד צדקה. וכל זה כדי שנדע שכבר בחודש אלול עלינו לטפל בכל העניינים הללו לתיקון הנפש, לתיקון המידות והמעשים.

2 * מאמר ה - דברי התעוררות לפני אמירת הסליחות * מא

17 חן - ר' מ' צבי

צדקה במטון ובלב

עוד איתא בספרים שנוטריקון אלול הוא איש לרעהו ומתנות לאביונים (קיצושי"ע סי' קכח). ומצינו שענייני 'בין אדם לחבירו' יש בהם משקל גדול לזכות בדין. וכמו שאמרו תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. ויש בזה-משום מידה כנגד מידה, משום שכשם שהוא מעביר על מידותיו כמו כן הקב"ה מעביר לו על כל פשעיו כדאיתא בגמרא (ר"ה ז'). וגם עצם המצווה הזאת היא חשובה ויסודית מאד וכלל גדול בתורה כמובא בחז"ל.

ועל כך זועק הנביא בפסוקים הנפלאים הנאמרים בהפטרות יום הכיפורים, כי כאשר חסר בבין אדם לחברו, אין העבודה רצויה לפניו - הלוא זה צום אבחרהו, פתח הרצובות ושע, התר אגודות מוטה, ושלה רצוצים הפשים, וכל מוטה נתתקו. הלוא פרוס לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכסיתו, ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך, וארוכתך מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך, כבוד ה' יאספך. אז תקרא וה' יענה, תשווע ויאמר הנני, אם תסיר מתוכך מוטה, שלח אצבע ודבר און. ותפק לרעב נפשך, ונפש

נענה תשביע, וזרח בחושך אורך ואפילתך כצהרים. ונחך ה' תמיד, והשביע בצחצחות נפשך, ועצמותיך יחליץ, והיית כגן רווה, וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ובנו ממך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם, וקורא לך גודר יריע. משובב נתיבות לשבת (ישעיה נח - ז).

6

give thanks to Your Name"; and Hashem's statement to Shlomo Hamelech in *Divrei Hayamim*, "They shall seek My Presence." Yet each of these three *pesukim* appears to describe a different concept. Sacrificing all of one's money out of love for Hashem, being grateful to Hashem, and seeking the Divine Presence seem to be three unrelated concepts. Why does the Midrash invoke these three *pesukim* as sources for a single theme? Moreover, what is the connection between *tzedakah* and the subjects of these *pesukim*?

We suggest that the fact that there was a need for three different *pesukim* to convey this concept indicates that there are three different qualities that are unique to the mitzvah of *tzedakah*.

Hashem Desires Kindness

First, let us posit that there are two different forms of *tzedakah*. One type of charitable giving occurs when the giver's compassion is stirred by the recipient's poverty, and he feels compelled to give so that he will not have to see the recipient suffer. In such a situation, on some level the giver wishes that he would not have known about the recipient's plight; he feels that had he not been aware of it he would not have had to give charity. With this type of *tzedakah* the giver is benefiting primarily himself. His feelings of compassion are actually directed toward himself, not toward the recipient of his kindness, for the purpose of the *tzedakah* he gives is essentially to alleviate his own distress at the hardship another person is experiencing. The money given to *tzedakah*, then, is no different from the money he spends on any of his other needs; just as he is willing to spend his funds on food to alleviate his hunger, he is also prepared to spend them on charity in order to alleviate the emotional pain he feels.² This type of *tzedakah* has no connection to *ahavas Hashem* or to gratitude one

feels toward Hashem; rather, its purpose is to silence the giver's troubled conscience. Likewise, someone who gives *tzedakah* in order to earn the respect of others is considered to be performing this mitzvah not out of love of Hashem but rather out of self-interest.

While these forms of *tzedakah* are indeed praiseworthy, there is a higher form of *tzedakah*; that which stems from a deep desire to give of oneself to others. One who practices this form of *tzedakah* will seek out people who are in need when he sees no one to whom he can give. This is the trait embodied by Avraham Avinu, who was distressed by the fact that there were no guests to whom he could offer his hospitality, and who sat at the entrance to his tent in the heat of midday (*Bereishis* 18:1), hoping that Hashem would direct a passerby to his door. Avraham also served his guests gourmet cuisine that was on a higher standard than their customary style of dining; this was yet another sign of his desire to benefit others beyond merely providing what they lacked.³

This type of person gives to others not for his own sake, but because he wishes to perform kindness for them. In the words of *Michtav Me'Eliyahu* (vol. 2, p. 178), "Who is a *baal chessed* [i.e., a "master of kindness"]? It is one who pursues *chesed* and who desires with all of his being to perform *chesed*, who has no motivation other than *chesed* itself. He does not require external motivations to impel him to do good deeds, for *chesed* fills his entire being and emanates from him constantly, to the point that he views all of life as an opportunity for *chesed*."

We suggest that it is this form of *tzedakah* that the *midrash* we have quoted describes, and that this is the form of *tzedakah* that has the ability to annul decrees of suffering. This type of *tzedakah*, after all, is characterized by three qualities - love of Hashem, thankfulness to Hashem, and seeking Hashem's Presence - all of which are described by the *pesukim* quoted in the *midrash*.

8 Loving Hashem "With All Your Resources"

While giving *tzedakah* to assuage one's own feelings of discomfort does fulfill the mitzvah of *tzedakah*, this form of *tzedakah* is performed for the giver's own sake, not for the sake of his beneficiary. Someone who truly desires to benefit others gives of his own resources solely for the sake of the mitzvah of *tzedakah* and is thus considered to be giving of "his own" money for Hashem,⁴ and it is as if Hashem Himself becomes "indebted" to the person for his act of charity.⁵

Giving *tzedakah* entails a special type of sacrifice, since by nature a person tends to be attached to his possessions.⁶ Thus, when a person gives of his money to do Hashem's Will, he is in effect relinquishing part of his own essence; this is why the Torah speaks of loving Hashem "with all of your resources."⁷ For this reason, it is fitting that *tzedakah* has the power to save a person from death. If a person is willing to surrender what is essentially part of himself for Hashem, then it is both fitting and proper for Hashem to respond in kind and grant him long life.⁸

Recognizing That Hashem Is the Source of All

The second *pasuk* that the Midrash quotes as a reference to *tzedakah* is, "They

shall give thanks to Your Name." What connection does this *pasuk* have to *tzedakah*?

By giving *tzedakah* a person demonstrates his recognition that everything he owns was given to him by Hashem.⁹ This recognition is also the essence of any form of thanksgiving to Hashem, as Rashi teaches (*Sukkah* 45b), "[The word] *modim*, '[we] thank,' is not a derivate of [the word] *hod*, 'glory,' but rather of [the word] *todah*, 'admission,' for we admit and do not deny it."

Someone who lives only for himself, without using his assets to help others, does not demonstrate thereby any acknowledgment of Hashem. When a person gives of his own possessions to help others, however, he expresses his acknowledgment that his own property is not truly his; rather, it was given to him by Hashem to be used for acts of kindness.

Even when a person gives *tzedakah* in order to be saved from suffering, since his intent in doing so is to benefit the recipient and not simply to alleviate his own distress over the recipient's misfortune, his act of *tzedakah* is still characterized by all of these qualities. The Gemara teaches this, as it states (*Pesachim* 8a-b), "A person who says, 'I am giving this *sela* to *tzedakah* so that my child will live,' or '...so that I will be worthy of *Olam Haba*,' is an absolute *tzaddik*." *Tosafos* explain that the Gemara is referring not to a person who makes his donation contingent on his child's recovery, but rather to a person who gives *tzedakah* unreservedly, with the hope that the resulting merit will bring about that recovery. This is considered a righteous act, because through it he has demonstrated his recognition that Hashem has the power to restore his child to life and has acknowledged that everything that takes place comes from Hashem.

By giving thanks to Hashem, a person becomes worthy of continuing to benefit from His kindness.¹⁰ Rav Yaakov bar Yakar explains, in his commentary on *tefillah*, that the *brachah* of *Modim* is placed at the end of the *Shemoneh Esrei* to convey the message that "we acknowledge Your Divinity, that You are Hashem, our G-d; it is therefore justified that You listen to the voice of my supplications with which I have beseeched You."¹¹

We posit that the reason the Midrash quotes the *pasuk* from *Navi*, "And they will give thanks to Your Name," as a source for the concept that *tzedakah* saves a person from death is that the only type of *tzedakah* that accomplishes this is *tzedakah* that incorporates the acknowledgment that everything is from Hashem. It is that form of *tzedakah* that makes it possible for a person to continue being worthy of Hashem's generosity and kindness.

Emulating Hashem

The third *pasuk* cited by the Midrash states, "And they shall seek My Presence." This represents another level of the significance of charity: By performing acts of kindness to others, a person emulates the traits of Hashem Himself, Who always desires to do good, as the *navi* tells us (*Michah* 7:18), "For He desires kindness." As *Sefer Hachinuch* teaches us (*mitzvah* 611), "It is a mitzvah to emulate the good and upright ways of Hashem, for we were commanded that everything we do should be upright and good to the best of our abilities, and that all of our dealings between ourselves and others should be with kindness and mercy. We know from our Torah that this is Hashem's way, and this is what He desires from His creations, so that they will be worthy of His goodness, for He desires kindness. Regarding this the Torah states (*Devarim* 28:9), 'You shall walk in His ways.'"

Even though the other aspects of *tzedakah* that we have described exist even when a person gives to others merely in order to alleviate his own distress over their suffering, or to accumulate merits to save himself from suffering, such acts of *tzedakah* do not truly emulate Hashem's attributes. The only form of *tzedakah* that constitutes true emulation of Hashem is *tzedakah* that is given solely out of the desire to do good for others, without any personal benefit or ulterior motives whatsoever. A person who gives *tzedakah* with such purity of intent is truly considered to be cleaving to the attributes of Hashem, Who so strongly desires to do good that He created human beings in order to perform kindness for them.

We believe that this is why the Midrash chooses this *pasuk* from *Divrei Hayamim* as a source for the power of *tzedakah*. When a person attaches himself to Hashem's attribute of kindness, he becomes worthy of coming closer to Hashem and even of basking in the radiance of the *Shechinah*; thus, the *pasuk* associates giving *tzedakah* with "seeking My Presence." As *Chazal* state (*Bava Basra* 10a), "When a person gives a *prutah* to a pauper, he will greet the *Shechinah*, as the *pasuk* states (*Tehillim* 17:15), 'I

will gaze upon Your Countenance with *tzedek* [righteousness]; upon awakening, I will be sated by Your Image.' Rabbi Elazar gave a *prutah* to a pauper and then prayed. He said [i.e., he explained his action by noting] that it is written, 'I will gaze upon Your Countenance with *tzedek*.'"

For the same reason, the merit of *tzedakah* can protect a person from death. Through emulating the kindness of Hashem a person becomes attached to Hashem Himself, the ultimate Source of all life.¹²

We can now understand the great significance of *tzedakah* that is given out of a pure desire to benefit others. Such *tzedakah* has the power to rescue a person from death and to annul a decree of punishment, because of the three virtues it incorporates: love for Hashem that is so powerful that one is willing to relinquish one's own possessions; gratitude to Hashem for His kindness; and a closeness to Hashem that stems from emulating His ways.

תרטז אהל ראש השנה משה
מה הוא אף אתה

ג] פעם אמר הסבא מטלבווקא בזה"ל: איך אפשר לעבור את ימי הדין רק בשחוק על פניו ובהקדמת א גוט מארגען' להביריו, ודברי עידוד לנצרך לכך... ביה יכולים לעמוד בדין של ראש השנה ולזכות בדין.

וכן היה אומר הסבא זצ"ל³⁸⁹, שעיקר העבודה לקראת יום הדין של ראש השנה היא להידמות למידותיו של הקב"ה, 'מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון וגומל חסדים... אף אתה' (שבת קלג ע"ב). חובתו של האדם להשתדל שגם הוא יהיה 'כול' חסד, וחלילה שלא יהיה בליבנו שום רגשות של שנאת חנם קנאה וכל תכונה רעה.

אנו אומרים בפיוט זכל מאמינים, שהקב"ה טוב ומיטיב לרעים ולטובים, עלינו ללכת בדרכיו ולהיטיב לכל הברואים ללא יוצא מן הכלל, ולא עוד אלא שעלינו לדאוג בכל אדם רק את הצד הטוב, ולדון כל אחד לכף זכות.

14 כן נא

זכה דורינו, אשרינו, שיש בו הרבה צדקה וחסד, בכל שנה נותנים סכומים עצומים לצדקה. מציבור של אנשים עניים מתקבץ סכומים עצומים, מליוני דולרים. וזה נפלא. ונזכה שבאמת הקב"ה יביט בזה, וישפיע שנה טובה וגאולה השלימה, וכדכתיב - ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעיה א).

החלק של 'מתנות לאביונים' מקיימים ב"ה באופן נפלא, אבל יש הרבה מה לתקן בחלק של 'איש לרעהו', שיהיה יחס נכון בין אדם לרעהו, עין טובה, לרצות בטובת הזולת ולשמוח בהצלחתו, ואפילו כאשר חבירו מצליח יותר ממנו. ודבר זה צריך תיקון גדול, ומוטל על כל אחד לשפר זאת.

כי יש לדעת, ש'צדקה' אינה בדווקא בממון, צדקה היא כל מה ששייך לבין אדם לחבירו. לייחס ערך וחשיבות לזולת, לקדם בסבר פנים יפות, ולהעניק לבביות ועידוד בכל האופנים, בבית ובמשפחה, לידידים ולכל יהודי באשר הוא.

טוב המלבין שינים לחבירו, יותר ממשקהו חלב'

בתפילת הימים הנוראים אנו אומרים 'למען נחלל מעושק ידינו', וגם זה אינו רק בגזל ממון. וכדאמרו בגמרא - אמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל שידוע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום, שנאמר בקש שלום ורדפהו, ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן, שנאמר ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתים. וברשי - גזלת העני - והלא אף גזלת העשיר גזלה היא, אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא להשיב על שלומו (ברכות דף ו').

כל יחס שבין אדם לחבירו, שממיתה דרך ארץ וסדר העולם הוא הדרך לתת לזולת, הרי אם מתעלם ואינו שם לבו להעניק אותו לחבירו, הרי"ן נחשב גזלה. ובאותה מידה כל יחס חשיבות ועידוד שמעניקים לזולת אף כשאין מחוייב בזה, הוא נתינת צדקה. ובהו הרי כל אחד הוא עשיר גדול, וביחלתו לתת ולהעניק בשפע רב. ויש בנתינת עידוד ויחס ידידותי, יותר מנתינת ממון, וכדאמרו - אמר רבי יוחנן, טוב המלבין שינים לחבירו, יותר

ממשקהו חלב שנאמר 'לבן שינים מחלב' (כתובות דף קיא:). ועוד דרשו - אמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדבריהם מתברך ב"א ברכות וכו' (בבא בתרא ט:).

15a

עבודת הלב של צדקה

שורש מצוות הצדקה הוא להרגיש את הזולת, והצדקה באופן הנכון במעלה הרוממה, הוא להיות בעל עין טובה. עבודת הלב של הצדקה, הוא לא להסתפק במעשה הצדקה לעניים לבד, אלא גם לרצות בטובת הזולת, לשמוח בטובת כל אדם, בלי חשבונות. לשמוח בהצלחתו, אפילו אם נדמה שאין מגיע לו. יחס של לב טוב לזולת הוא הצדקה הפנימית והאמיתית. וזו הצדקה הגדולה ביותר, שישנה בין לעניים בין לעשירים. ועין טובה גם גורמת ומביאה טוב לחברו, וכפי שאמרו חז"ל (סוטה לח:): טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יבורך שעל ידי זה משפיע וממשיך ברכה על חברו.

15b

ומידה כנגד מידה, יש מן השמים עין טובה עליו, וקובעים מלמעלה שיהיה לו טוב אפילו אם הוא אינו ראוי לכך. כשם שהוא טוב עין לזולת. והוא פשטות הכתוב 'טוב עין הוא יבורך'. שגם עמו נוהגים במידת טובת עין וגורם להשפיע עליו רוב ברכה.

'עין טובה', ו'צרות עין' - היסוד בבין אדם לחבירו

'עין טובה' היא פיסגת המדרגה של בין אדם לחבירו. זה השורש והיסוד לכל חלקי הבין אדם לחבירו. ואהבת לרעך כמוך אינו רק מצוה פרטית, וכדאמרו - רבי עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (בר"ר כד-ז). שזה מיסודי התורה.

וכנגד זה המידה של 'צרות עין' הוא משרשי המידות הרעות והוא פתח לכל מיני חטאים, שנאה וקנאה, מחלוקת ולשון הרע, גניבה ורציחה. וכל השנאות והמלחמות שבעולם, הכל נובע מחסרון במידת טובת עין לזולת. ומכך נגזר כל ענייני מחלוקת בין מפלגות וחוגים ומשפחות. וצריך להזהר מאד במידה זו, להיות בעל עין טובה. ולא רק כדי לזכות בדין. אלא כדי להיות כפי שיהודי צריך להיות, 'קדושים תהיו', מצד קדושת ישראל, ושורש כל הגלות הארוך הזה הוא בגין 'שנאת חנם', שנובע משום צרות עין. אך בפרט לקראת יום הדין, עלינו להתחזק בכל ענייני בין אדם לחברו ובמידת טובת עין, שעל ידה נזכה למידה כנגד מידה שינהגו עמנו מלמעלה בטובת

תרטז אהל פרק כד משה
[ד]

המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים

[א] כתוב בחז"ל (שבת קנא ע"ב) 'ונתן לך רחמים ורחמן' - כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים. והכוונה בזה שאפילו אינו מגיע לו לאדם מעיקר הדין שירחמו עליו מן השמים [שאם כן הלא בלי היותו מרחם על הבריות מרחמים עליו], אעפ"כ עצם היותו 'מרחם על הבריות' היא סיבה שירחמו עליו מן השמים.

וכתב המסילת ישרים³⁷⁶: כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות, גם הוא בדינו ירחמוהו וימחלו לו עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו, והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה יז ע"א): למי נושא עון למי שעובר על פשע, ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו או אינו רוצה לגמול חסד, הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין. ראה עתה מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד אם הקב"ה עושה עמו שורת הדין. ורוד המלך מתפלל ואומר (תהילים קמג-ב) 'ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי', אמנם העושה חסד יקבל חסד, וככל מה שירבה לעשות כך ירבה לקבל, ורוד היה מתפלל במדתו זאת הטובה שאפילו לשונאיו היה משתדל להיטיב, זהו מה שכתוב (שם לח-א) 'ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי'. ואמר (שם ז-ה) 'אם גמלתי שולמי רע וגוי', עכ"ל³⁷⁷.

אלא הסיק מכך הגר"ח שמואלביץ זצ"ל³⁷⁹, שהמרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים אינו בתורת זכות של הנהגה טובה שמגיע לכך הטבה מן השמים, אלא שדרכי הנהגה של הקב"ה היא 'מדה כנגד מדה', שמתנהגים עם האדם באותו הדרך שהוא מתנהג בעצמו, שכאשר מתנהג בדרכי רחמים מתנהגים עמו בדרכי רחמים, ואם אינו מרחם על הבריות אף ההנהגה העליונה עמו היא שלא בדרך רחמים³⁸⁰.

18
מאמר שלישי
מאמר שלישי

לל שייק נצויי
כל מה שההשגחה מביאה על האדם, הוא מדה כנגד מדה: שמשון הלך אחרי עיניו — נקרו את עיניו, אבשלום התגאה בשערו — נתלה בשערו. הרי כל מה שבא על האדם הוא שכר או עונש, וכן כ' הרמב"ן בסוף בא: "...הנסים הנסתרים הם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמן בכל דבריו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם... אלא אם יעשה המצוות יצליחו שכרו, ואם יעבור עליהם יכרתו עונשו, הכל בגורת עליון".

אולם, מכמה מאמרי חז"ל משמע שיש כאן עוד ענין עמוק:

שבת קנא: "נתן לך רחמים ורחמך והרכך תניא ר"נ אמר כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים". הרישא מובנת לנו, שאם מרחמים על הבריות — מרחמים על האדם מן השמים, אף אם מצד שאר מעשיו אינו ראוי לרחמים, מדה כנגד מדה, אך הסיפא צריכה ביאור: אם אינו מרחם על הבריות, אבל תהינה לו זכויות רבות כי עוסק הוא בתורה וגם איש אמת הוא, ועוד מדות רבות לו, רק אינו מרחם — למה לא ירחמו עליו בגלל שאר זכויותיו, והלא ראוי הוא לכך?

מזה מוכרח, כי אם אין אדם מרחם על הבריות, לא שייך לרחם עליו מן השמים, אפילו יהיו לו אלפי מעשים טובים וזכויות אחרים. סודן של המדות הוא שהן כלים אשר בהם אדם מקבל שפע ההשגחה העליונה, ומן השמים נותנים לו בדיקו כפי הכלים שהוא הכין: הכין "כלי" של רחמים — מרחמים עליו, לא הכין כלי זה, לא שייך לרחם עליו, וכן בכל מדה ומדה שאדם מודד, מודדים לו!

ר"ה יז. "רבא אמר כל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו שנא' נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון למי שעובר על פשע". הרי מדת היתור היא כלי להעביר לו על פשעיו, וזה שאין לו כלי זה, לא שייך לוותר לו. הוא אשר איתא בחז"ל

שבשנת בצורת ירד ר"א הגדול לפני התיבה ואמר כ"ד רגנות ולא נענה, ירד ר"ע ואמר אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך ומיד ירדו גשמים — לא שזה גדול מזה, אלא שר"ע היה מעביר על מדותיו ור"א לא נכי היה מתלמידי בית שמאי ששיטתם היתה להקפיד על כבוד התורה. וכששיטת ר"א הגדול היתה להקפיד — לא שייך לקבל תפלתו באשר ההשגחה הביאה שנת בצורת באשמת הדור, וכשדרכו להקפיד, הקפידו גם מן השמים. ור"ע שדרכו היתה להעביר על מדותיו נענה מיד כי דרכו ומדתו היתה כלי לקבל מן השמים שפע של יתור.

נמצינו למדים גדר חדש של מדות האדם, כי הן הן הכלים שבהם האדם מקבל השפעת ההשפעה, ורק כפי המדות שהאדם הכין הוא יכול לקבל שפע ההשגחה, ושפע שאין לו המדה לקבלו — לא יקבל! זהו ממש "במדה שאדם מודד — בה מודדין לו", וזהו סוד מדות האדם!

אלכן גבין "ואם תלכו עמי בקרי אף אני אלך עמכם בקרי", שאין זה בגדר עונש, שההשגחה תלך בקרי עבורי שהם הולכים בקרי, אלא זהו הכלי שהם הכינו, וכפי הכלי שהכינו הם מקבלים!

הרמב"ן בביאור שם אהקה אשר מביא ביאור מאגדה "כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר

יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ואם אינם פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצרו במים וכו'". ומבוא בספרים מחז"ל "ה' צלך על ידי מימין — אדם מראה אצבע, מראים לו אצבע, אדם מראה ידו [בכחינית] "זה יכתב ידו לה'", ישעיה, מדן. — מראים לו יד". הרי ממש האדם הוא הפותח והסוגר לכל שפע ממורם ולכל מדורי ההשגחה!

מי מלל ומי פלל כי זהו ענין מדותיו של האדם, שהן הן הכלים לקבלת השפעת ההשגחה! ומה נוראים, הדברים, כי רוב המדות פועלות בעיקר בין אדם לחברו, וזה נקרא "כשם שאתה הווה עמי", ולפי זה קובע האדם לעצמו ההשגחה עליו; ומה נוראים הדברים, כיצד יבא רגון וקפדן וקמצן ליום הדין, כי באותן מדות מודדים לו ח"ו! ומאידיך — בהנהגה טובה בין אדם לחברו, כותרנות ורחמנות יוכל לגלגל מעל עצמו חבילות חבילות מעבירותיו! מה נפלאים הדברים בהכנה ליום הדין!

מזד כתר אלו מלוכה
מזד כתר אלו מלוכה

"אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון למי שעובר על פשע". (ראש השנה דף יז ע"א). ופרש"י ד"ה מעבירין: "אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחת והולכת". מבואר בדבריו שהמעביר על מידותיו שהנהגת השי"ת עמו היא גם כן במעביר על פשעיו, וגם מידת הדין מסכמת וזהו שורת הדין עם המעביר על מידותיו.

וב"מסילת ישרים" (פרק י"ט) כתב: "מי שעושה חסד עם הבריות גם הוא בדינו ירחמוהו, וימחול לו בחסד שהרי מחילה זו דין היא... והדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא לפני משורת הדין". גם בדבריו מבואר שהמנהיג עצמו במידת הרחמים והחסד - שורת הדין היא לנהוג עמו בחסד ואין כאן ח"ו סתירה בדיני שמים אלא גם מידת הדין מודה שעם אדם כזה יש לנהוג בחסד.

כבר הובא לעיל (מאמר אלול באספקלריה הגר"א) ממש"כ האריז"ל שהטעם לאמירת לדוד ה' אורי וישעי הוא שבמזמור זה ישנם י"ג שמות הוי"ה, וע"י אמירתם אנו "פועלים ומבטלין מעלינו ב"ד של מעלה ומארי תריסין ומקטרגין שהן להם רשות לקרב כלל לדון אותנו אלא מלפניך משפטינו יצא, ואז יוצאין אנחנו זכאין בדין.. ובאמירה זו מבטלין וממתיקין הבית דין של מעלה, רק שהקב"ה בכבודו ובעצמו דן אותנו שנאמר מלפניך משפטינו יצא עיניך תחזינה מישרים".

במאמר הנ"ל הובאו גם דברי השל"ה הקדוש שהברית כרותה ל"ג מידות של רחמים היא דוקא "כשאתם עושים לפני כסדר הוזה" ואנו נוהגים כך בפועל. במאמר דלהלן ננסה לבאר ענינים אלו להלכה ולמעשה בס"ד.

והביאור בזה נראה כמו שכתב החפץ חיים בספר "אהבת חסד" (ח"ב פרק ג). ובהקדמת דברי הרמח"ל בדרך ה' (ב, ג, א-ב) "סידר האדון ברוך הוא, שהנהגת עולמו כולה, בין מה שלמשפט המעשים של בני הבחירה.. יעשה בסדר כעין מלכות הארץ.. כי הנה סידר בתי דינים שונים של נמצאים רוחניים שלפניהם יערכו כל הענינים הראויים לישפט, ובגזירתם יקומו כל הדברים, והנה הוא יתברך מופיע בכל הסנהדראות האלה, ומשפיע בהם... שיצא המשפט לאמיתו. יש מן הסנהדראות שהקב"ה הוא שם לראש". כלומר יש בבית דין של מעלה

שני אופני משפט האחד שבו הלאך הוא ראש הבי"ד הקובע את הגור דין [נדאי ע"פ מה שהשי"ת משפיע בהם, אבל עכ"פ הפסק יוצא ע"י מלאך]. והאופן השני שהקב"ה יושב בראש הבי"ד. וזהו מש"כ האריז"ל דע"י אמירת לדוד ה' אורי אנו מבטלין הבי"ד של מעלה, רק הקב"ה בכבודו ובעצמו דן אותנו שנאמר "מלפניך משפטינו יצא עיניך תחזינה מישרים".

וכך מבאר החפץ חיים מה שביקש דוד המלך (תהילים י"ז): מלפניך משפטי יצא וז"ל:

דלמעלה יש שני הנהגות, שהשם יתברך מנהיג בהן את עולמו: אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים, וידוע דחובתו של אדם וזכותו לעתיד לבוא תלוי לפי רוב המצוות והעונות שיש בידו, כמו שאמרו חז"ל, דאם הוא רוב מצות - הוא בגדר צדיק, ואם רוב עונות - הוא בגדר רשע. וזהו ממילא מובן לכל משכיל, דאם השם יתברך ישב בעת המשפט על כסא הדין, אז אפילו אף יהיו זכויותיו מרובין מאד, יצא חייב מבית דין של מעלה [אם לא שהתחוק עצמו בכל כוחו לעשות המצוה כדון בכל פרטיה], דבודאי ידקדקו אחר כל מצוה לראות אם נעשתה המצוה בכל פרטיה כדון. וגם את חלק הנעלם שבכל מצוה ומצוה [דהינה את כח המחשבה שהיה לו און], אם היה כדון באהבה וביראה ובשמחת המצוה, ועוד כמה פרטים שצריך לכל מצוה. וכמו שכתב ב"ספר חרדים", וכמו שכתוב (קהלת י"ב י"ז): "כי את כל מעשה האלוקים יביא במשפט על כל נעלם וגו'". ובודאי ימצא הרבה והרבה מצוות שלא השלימן כדון בכל פרטיהן, ולא יעלו לחשבון, וממילא יהיו העונות רבין עליהן, ויהיה נפוש למעלה בשם רשע, חס ושלום. ואפילו אם עשה תשובה על איזה עונות, כשידקדקו אחר התשובה, ימצא בודאי, שלא היתה תשובה כראוי.

העושה חסד - נידון ברחמים

עוד מצינו בחז"ל שהקב"ה מיטיב עם האדם בדין שמים בהנהגת מידה כנגד מידה, כמו שאמרו (שבת קכז): "כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות". נמצא, שדנים אותנו לא רק כפי שאנו מתנהגים במעשה ומעבירים על המידות, אלא אפילו כפי מבט הרחמים והאהבה שבלב לדון לכף זכות כך מביטנו עלינו ברחמים מידה כנגד מידה.

● וכך אמרו (ב"ב י.) "א"ר אלעזר ב"ר יוסי כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול ופרקליטין גדולין בין ישראל לאביהן שבשמים, ופירש"י "פרקליטין, מליצי יושר של מלאכי השרת". וקשה הרי על כל מצוה אמרו חז"ל (אבות פ"ד, מ"ג) "העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד", וא"כ מה המיוחד במצוות צדקה וחסד?

כאשר נדייק בדברי חז"ל נראה שעל צדקה וחסד אמרו "פרקליטין גדולין", ועוד הוסיפו "שלום גדול", מה שלא אמרו על כל מצוה, כלומר, יש מעלה מיוחדת במעשי צדקה וחסד שבגללם השי"ת דן את כל מעשי האדם הטובים והרעים במבט של רחמים (ויבואר עוד להלן), מפני שהקב"ה מתנהג עם האדם במידה כנגד מידה.

וביאר ה"חפץ חיים" (שם) שיש להשי"ת שתי הנהגות שונות, האחת שמתנהג עם האדם במידה הדין, ובהנהגה הזו בודקים כל מעשה מצוה אם נעשתה בשלימות בכל פרטי דקדוק הדין ובאהבה ויראה ובשמחה של מצוה, כמו שכתב המסילת ישרים (פט"ו) "כשם שאין עולה על גבי המזבח של מטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפה, שכבר טהורה לגמרי מכל סיג, כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון, ... אלא המוכתר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג". וכן בודקים כל תשובה על חטא אם היתה תשובה שלימה, ולפי חשבון כזה יהיה נחשב בשמים לרשע, והנהגה השניה היא במידת החסד והרחמים, ולפי הנהגה זו "יצוייר שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו - עונותיו מרובין מזכותיו, אם הקב"ה יתנהג עמו ברחמים גמורים... ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן שעשה אותן בשגגה או בסיבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף יתרכו הזכויות על העונות ויקרא עליו שם צדיק", וכן תתקבל תשובתו "אפילו שלא היתה תשובה שלימה כראוי". וזהו ה"שוחד" שהשי"ת מטה את הדין לצד הזכות.

כאיוו משתי הנהגות מתנהג השי"ת עם האדם דבר זה תלוי באדם עצמו, כי אם דרכו היה בימי חייו שלא לוותר לוולתו כלום משלו ושלא לרחם עליהם, הוא מגביר למעלה בזה את מידת הדין, ואם דרכו להתנהג עם אנשים במידת החסד

והרחמים - שהוא מעביר על מידותיו ואינו מקפיד על מי שעשה לו עול בכל הקפידא - הוא מעורר כנגדו למעלה את מידת הרחמים... וזוכה גם כן שיתנהג עמו השי"ת במידה הדין הן בשעה שהוא צריך לרחמים". וזהו כונת חז"ל שהקב"ה לוקח שוחד מן הרשעים בעולם הזה תשובה ומעשים טובים, דהיינו מאנשים כאלו שעל פי מידת הדין הם נחשבים לרשעים, אך אם הם מתגברים על יצרם ועושים מעשים טובים, כלומר מצוות חסד וצדקה (כי זהו המוכן הפשוט של "מעשים טובים"), אז הקב"ה מתנהג עמו מידה כנגד מידה, ומגביר את מידת החסד שלו ביחסו אליהם ודן אותם ברחמים, ומקבל מהם גם תשובה שאינה שלימה (תשובה של "רשעים", כי אם שבים בתשובה שלימה אין זה "שוחד מן הרשעים"), ומעשי מצוות שאינן מושלמות ואף את העבירות שלהם דן לכף זכות ומתחשב יותר בנסיבות מקילות, ועל ידי כך הם נחשבים לצדיקים וזוכים בדין.

"חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו"

25

על פי האמור מסביר ה"חפץ חיים" וצ"ל (אהבת חסד, שם) את הפסוק (תהילים פה, יא) "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו". וכך כתב ונלכאורה מה שייד פגישה או נשיקה אצל המידות? אבל לפי זה ניתא מאד דמידת הצדק נקרא כשהקב"ה מתנהג עם האדם בדרך האמת והצדק" - במידת הדין - וכמו שכתוב צדק צדק תרדוף... ומידת השלום נקרא כשהקב"ה מעביר על הענין וכמו שמונח שם שלום". דהיינו כמו שעשיית שלום בין אדם לחבירו מוכנה הוא שמשלימים זה עם זה על אף שהיו סיבות למחלוקת ומריבה ביניהם, אך הם מוותרים זה לזה ומעבירים על מידותיהם - על מידת הדין, ומתנהגים זה כלפי זה ברחמים. כך גם הנהגת השלום של השי"ת משמעותה היא להעביר על מידת הדין הרואה את החסרונות בדקדוק, ולהתנהג עם האדם במידת הרחמים המעברת את תוקף החסרונות, ולהביט על מעשיו הטובים כמושלמים אע"פ שאינם כך, כי "שלום" גם מלשון משלים, כי השי"ת כביכול עושה אתו שלום אע"פ שחטא, ומחשיב את מעשיו הטובים כאילו היו שלמים.

ואם הקדוש ברוך הוא יתנהג אז עם האדם במדת החסד והרחמים, הגם דבודאי יש נפקא מינא גדולה, אם הוא עושה מצוה כמאמרה, או שחסר בה איזה פרט, מכל מקום בודאי יחפשו זכות, על שלא עשה אותן כראוי, וישאר זכויותיו על מקומן. ולפעמים יצויר, שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו, עונותיו מרובין מזכויותיו, אם הקדוש ברוך הוא יתנהג עמו ברחמים גמורים - יתמעטו מחשבונם, כי בודאי ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן, שעשה אותן בשגגה, או בסבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף, יתרכו הזכויות על העונות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם. ובפרט אם עשה תשובה על איזה עונות, בודאי תתקבל התשובה ההיא, אף שלא היתה תשובה שלמה כראוי.

והנה באמת, כל אדם רוצה שיתנהג השם יתברך עמו במדת החסד והרחמים, אבל זה גופא הולך גם כן בדרך האמת והצדק. דידוע הוא, דלפי מה

שהאדם מתנהג עצמו במדותיו בעולם הזה, הוא מעורר כנגדו למעלה בשרשים העליונים. אם דרכו להתנהג עם אנשים במדת החסד והרחמים, הוא מעורר כנגדו למעלה את מידת הרחמים ומרחם השם יתברך על העולם בשבילו. ועל כן (משלי י"ח כ'): "מפרי פי איש תשבע בטנו". וזוכה גם כן שיתנהג עמו השם יתברך במדה הזו, בשעה שהוא צריך לרחמים. וכמאמרם (שבת קנ"א): כל המרחם על הבריות, מרחמין עליו מן השמים. וכן איתא בזהר הקדוש פרשה אמו: ותרגום דבריו: שנינו, במעשה שלמטה מתעורר המעשה שלמעלה, אם בן אדם עושה מעשה למטה כראוי, כך מתעורר הכח כראוי למעלה, עושה אדם חסד בעולם, מתעורר חסד למעלה ושורה ביום ההוא ומתעטר בו בגלגל, ואם מתנהג בן אדם ברחמים למטה, מתעוררים רחמים על אותו היום ומתעטר ברחמים בגלגל, ואז אותו היום עומד לו להיות מגן בשבילו בשעה שיצטרך לו וכו', אשרי מי שמראה מעשה הגון למטה, שהרי במעשה תלוי הדבר בכל לעורר [כנגדו למעלה] דבר אחר.

23

ואם דרכו היה בימי חייו, שלא לותר לוולתו כלום משלו ושלא לרחם עליהם, הוא מגביר למעלה בזה את מידת הדין. ועל כן כשהוא צריך אחר כך לאותו דבר, גמול ידיו יעשה לו, שמתנהג עמו השם יתברך גם כן במדה הזו. וזהו ענין הכתוב (ישעיה ג' פסוק י'): "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו - אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו". וזהו כונתם, שהקדוש ברוך הוא לוקח שוחד תשובה ומעשים טובים, דהמעשים טובים מרמו על ענין צדקה וחסד, שאדם עושה בעולם הזה, והם גורמים שתתקבל תשובתו למעלה, אף אם איננה כראוי לפי גדר המשפט. כי על ידיהן מעורר כנגדו למעלה בעודו בחיין את מידת החסד והרחמים, ועל ידי זה נוטה אחר כך מידת הצדק גופא להתנהג עמו לבסוף גם כן במדה הזו, לענין שיקובל תשובתו וכל מצותיו במנין וכנ"ל. ומעתה נבין היטב על מה זרו השם יתברך את האדם בכל התורה למדה זו. דהנה ידוע, דהשם יתברך חפץ חסד הוא, כדכתיב בקרא, ורוצה שיצאו בני ישראל וכאים בדינם לעתיד לבוא, ולא חייבים, חס ושלום, לכן צווים בכמה מקומות ללכת בכל דרכיו, שהם דרכי הטוב והחסד, כדי שיהיה יכול להתנהג עמהם לבסוף גם כן במדה הזו.

ומעתה מבואר מאד מש"כ רש"י ברי"ה הנ"ל דהמעביר על מידותיו "אין מידת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחת והולכת" וכדברי המס"י "מי שעושה חסד גם הוא בדינו ירחמוהו מחילה זו דין היא... והדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא לפנים משורת הדין. והן הם דברי החפץ חיים.

בעומדנו בימי הדין והרחמים כשאנו מחפשים דרכים לתיקון המעשים ומחפשים עצות ליכות בדין ברי"ה, עלינו לנסות ולבאר את שורשי מידת

ההטבה ומעביר על מידותיו - מה הוא אף אתה, שעליהם כתב רבינו יונה "זה פתח תקוה נכבד מאד" (שערי תשובה א, כח). נבין שלא במצות ואהבת לרעך כמוך. עסקינן אלא ב"יהלכת בדרכיו" - מה הוא רחום אף אתה רחום והוא ענין שונה מהמתחייב ממצות "ואהבת לרעך כמוך" וכמו שיתבאר להלן בס"ד.

"ולכן אמר אם האדם בחייו הוא דבוק רק באמת שהיא התורה ולא בחסד, או אחר כך - לאחר מותו בעת שידונו אותו בבית דין של מעלה - לא יכול להתחבר בדניו מידת הצדק והשלום, כי מידת הצדק אינו מסכים שיוותרו לו, אבל אם בחייו נפגשו אצלו שני המידות של חסד ואמת יחד, עבור זה לבסוף 'צדק ושלום נשקף', היינו שמתחברים אלו עם אלו שגם מידת הצדק גופא מסכים שלא לדקדק אחריו כל כך, כלומר אם האדם מחבר ללימוד התורה שהיא הדין והאמת גם את מידת החסד כי עוסק הוא גם בחסד, נוצרת מהמיוזג הזה שלימות בנפשו בגדר של מידת ברחמים, (כי המיוזג הנכון והשילוב הראוי בין חסד לדין הוא הרחמים שהוא תפארת לאדם, כי היא השלימות המתבקשת והרצויה) ובכך יוצר הוא שלום בינו

לבינו קונו, כי עשה את רצון השי"ת בשלימות, ולכן בהנהגת מידה כנגד מידה - הקב"ה עושה שלום למעשי האדם הזה בדין שמים, כי מתנהג עמו ברחמים ומחשיב את מעשיו כשלמים אע"פ שבמבט האמת והדין אינם שלמים, "ובדברינו יובן היטב מאמר חז"ל (ב"ב י.) "כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול... ביניהם לאביהם שבשמים".

המתנהג ברחמים - מעורר עליו רחמים מלמעלה באותו הזמן

גם בעולם הזה השי"ת מתנהג עמנו כפי שאנו מתנהגים. כך אמרו חז"ל (זהר אמור צב: והובא ב"אהבת חסד" שם) עביד בר נש חסד בעלמא אתער חסד לעילא ושארין בההוא יומא ואתערט ביה בגיניה, ואי אתדבר בר נש לרחמי לתתא אתער רחמי על ההוא יומא ואתערט ברחמי בגיניה, וכדין ההוא יומא קאים עליה למהוי אפטרופא בגיניה בשעתא דאצטרין ליה... בההיא מדה דבר נש מודד בה מודדין ליה". (עושה בן אדם חסד בעולם מתעורר חסד למעלה ושורה באותו יום ומתערט בו בגללו" - כלומר, באותו יום שעושה חסד, משפיעים עליו חסד מהשמים, ומסתכלים על כל מעשיו במבט של חסד, כי היום הזה הוא הצינור שדרכו עוברת ההשפעה לאדם - ואם מתנהג בן אדם לרחמים לחטה מתעורר - שפע רחמים על אותו יום ומתערט ברחמים בגללו, והיום ההוא עומד עליו להיות אפטרופוס בשבילו - לרחם עליו - בשעה שיצטרך לו... במידה ההיא שבן אדם מודד בה מודדין לו").

ולפעמים יצוייר שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו עוונותיו מרובין מזכויותיו, אם הקב"ה יתנהג עמו ברחמים גמורים ימנעו מחשבונו, כי בודאי ימצא כמה מהעוונות שנוכל לחלות עליהן שעשה אותן בשגגה או בסיבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העוונות מן הכף, יתרבו הזכויות על העוונות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם, ובפרט אם עשה תשובה על איוה עוונות, בודאי תתקבל התשובה והיא אף שלא הייתה תשובה שלימה כראוי³⁸.

מעשי חסד מבטלים מציאות החטאים - איך?

על פי האמור יתבאר גם מה שאחז"ל "כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול ופרקליטין גדולים בין ישראל לאביהן שבשמים" (ב"ב י.): וכפי שהבאנו (בשיחה הקודמת) מה"אהבת חסד" שאת בעל חסד גם בשמים דנים אותו במבט של חסד, והשאלה היא איך אפשר לדון במבט שונה, הרי אם במציאות נוצרה מהחטא - טומאה, איך אפשר לבטל אותה בלי תשובה או עונש?

מהות מעלת החסד

כדי להבין את הענין עלינו לבאר מהי מעלת החסד השלימה ומהו שורשה, ומאיך, אילו פעולות הנראות כנובעות ממידת החסד ואינן כאלה. הנה, באמת אין אדם נחשב בעל חסד מכך שעושה מעשי חסד באופן חיצוני מכני גרידא מבלי הרגשת הלב, אלא רק מפני שהרגילוהו לכך, או שעושה "מצד ההכרח דהיינו כשהאיש העלוב הצריך להחסד הוא בא אצלנו פעם ושתים וקשה להשתמש ממנו, או אנו עושין עמו חסד, וגם אין עושין זה ברצון ובלב טוב כלל", במעשי חסד מהסוג הזה אין אדם ממלא את מה שהשי"ת מבקש ממנו שהוא "אהבת חסד" (אהבת חסד, ח"ב, פ"א). ואפילו כאשר עושה חסד בזמן שהעניין מתחננים לפניו כדי להרגיע את מצפונו, נמצא שעושה חסד לטובת עצמו ולא מתוך רצון הלב המשתוקק להיטיב לוולת, א"כ חסדים כאלה הם בבחינת "חסד לאומים חסאת", (משלי יד, לד) שדרשוהו חז"ל (ב"ב י.) "כל צדקה וחסד שגויים עושין

חטא הוא להן, שאין עושין אלא: כדי שתמשך מלכותו... להתיהר בו... לחרף אותנו בך", דהיינו הכל למטרות אנוכיות - לטובת הנותן, ומבלי שום רצון להיטיב למקבלים, וחסד כזה הוא חסאת כי חסר הוא בעיקר מהות החסד, ואדרכא הכונה היא רעה.³

החסד הרצוי שאותו השי"ת דורש מאתנו הוא חסד בלי כוונות צדדיות אלא מתוך הרצון להיטיב, למדריגה זו אפשר להגיע בשתי דרכים, האחת כאשר מצמצם את אנוכיותו ואינו חושב רק על עצמו אלא נותן דעתו על חברו, ואו ראשית כל נפתחות עיניו לראות שיש גם אנשים אחרים מלבדו, ולאנשים אלו יש צרכים שהם זקוקים להם, ונתחן וחשוב מאד למלא את צרכיהם, וכאשר יכיר בזה. אכן ייטיב עמו. והדרך האחרת היא מהמעשים החיצוניים אל הפנימיים, דהיינו כאשר יעשה מעשי חסד מבלי לחשוב ולהתעמק במעלתם, אך גם בלי כוונות צדדיות פסולות, נמצא שעכ"פ בעת עשותו את פעולת החסד אינו עוסק בטובת עצמו, א"כ מתנתק הוא אז מהאנוכיות ומפנה מבטו אל חברו, על ידי כן יפתחו עיניו לראות באיוו מידה חשוב ונתחן להתחסד עם חברו ולהשלים לו את החסר לו, ואז בודאי יוסיף לעשות עוד חסדים.

צמצום האנוכיות מביא לחסד השלם

צמצום האנוכיות מביא גם לכך שיטה אזנו לשמוע בשימת לב את כל הזקוק לעזרתו, ובפרט את צעקת העניים, וידבר על לבם דברי עידוד ונחמה, וכן להקדיש מזמנו לחשוב על צרכי חבריו כדי לתת לו עצות טובות, כמו שכתב רבינו יונה (שע"ת, ג, נד) "וחייב אדם לחשוב מחשבות ה לעלות נר עצות הגונות ומתקנות לחבירו וזה אחד מעיקרי דרכי גמילות חסדים", וגם להאיר פנים לכל אחד ואחד.

עיקר מעלת החסד - תשומת הלב

על פי האמור שעיקר מעלת החסד היא תוצאה מצמצום המבט האנוכי, המתבטא בהקדשת מחשבה ותשומת לב לשני, ולא במעשה נתינה גרידא. יתבאר דברי חז"ל שאמרו (כתובות ק"א): "דאמר רבי יוחנן טוב המלכין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב", וכן אמרו (ב"ב ט): שהמפיס את העני בדברים מעלתו גדולה מהנותן לו פרוטה. והדבר תמוה הרי לכאורה המשקה חלב לחבירו והנותן פרוטה לעני נתן משהו מרכוש, ואילו המחייך לחבירו והמאיר לו פנים בדיבורים נעימים לא הוציא משלו כלום?

והתשובה היא, שתשומת הלב עדיפה, הן מצד המקבל שעל ידי ההתייחסות היפה של הנותן מתרומם ערך עצמו בעיניו ורוחו טובה עליו, ובכך מתבטל ממנו צער העניות וחרפתה הרבה יותר מהפרוטות החלב שאינם הופכים אותו לעשיר ומאושר (אך בודאי שמי שנותן פרוטה וגם מפיס בדברים מתברך בכפליים). והן מצד הנותן, שבפיוס וחיוך לנצרך קרוב יותר לביטול האנוכיות מאשר בנתינת צדקה שבה יש מקום יותר להסתת היצר לעשות זאת לטובת הנותן עצמו כדי לקבל כבוד וכדומה (על סבר פנים יפות מקבלים פחות כבוד).

האנוכיות - שורש המידות הרעות

האנוכיות היא שורש המידות הרעות, כגון: בגלל שחושב על עצמו לכן מתפש כבוד, ובגלל שרוצה לספק את תשוקותיו רודף אחר התאוה וחמדת הממון. והמידות הרעות הן השורש לחטאים רבים וסיבתן. כגון: כל העשין והלאוין במצוות שבין אדם לחבירו תלוים במידות. א"כ מי שמקטין את האנוכיות שלו ע"י קנין מעלת החסד וכדו', ומשריש בלבו שיש דברים אחרים ואנשים נוספים שצריכים להקדיש להם מקום בתוך הנפש, דהיינו מחשבה וזמן על חשבון האנוכיות, ממילא הוא חוטא פחות בכמות, וגם כאשר חוטא - חטאו קטן יותר באיכות, כי אין עושה אותו במלוא כוחות הנפש כי האנוכיות מרוסנת והרע מרוכך, ועוד, בזה הוא מוכך את נפשו וגם באופן סגולי המכונה שמייצרת את הטומאה בנפשו קטנה יותר, ומכל הסיבות הללו מציאות הטומאה הנוצרת מחטאיו היא מועטה.

חסד מקטין אנוכיות - שלום גדול בין ישראל להשי"ת

לכן דנים את בעל החסד בשמים בצורה שונה - במבט של רחמים, כי מציאות החטאים שלו קטנה בכמות ובאיכות. ולפי זה מובנים דברי חז"ל ש"צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול... בין ישראל לאביהן שבשמים". שהרי החטאים הם המפרידים והחוצצים בינינו לבין השי"ת. ככתוב (ישעיה נט, ב) "כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם", וכאשר מקטנים ע"י החסד את האנוכיות, ועל ידי כן מקטנים את מידת הטומאה הנוצרת מהעבירות, ממילא מתמעטת החציצה ויש "שלום גדול בין ישראל לאביהן שבשמים".

Angels in a special celestial chamber collect the kind deeds man performs in this world. When the Jews are threatened by judgment, these angels immediately display those acts of kindness before the Heavenly court, and Hashem displays compassion.

When the angel Gavriel was sent among the Keruvim to collect coals for the destruction of Yerushalayim, the form of a man's hand appeared. This symbolized the kindness that Jews did for one another. Hashem then reduced the severity of the judgment, so a remnant of the Jewish nation was spared—although the holy Temple was destroyed.

A person should emulate this attribute in his own conduct. When a person causes you pain or anger, you should remember a redeeming virtue he has, or some kindness he has performed.

Inspiration

The book of Yechezkel details the destruction of the first temple. Hashem calls on the angels in charge of Yerushalayim to destroy it. Six destructive angels with unique weapons are sent and instructed to exterminate men, women and children. The angel Michael, "clothed in linen," marks the righteous with a sign on the forehead, so they will not be slaughtered.

As the city fills with bodies, the prophet realizes he will soon be alone—as there are seemingly no righteous people to be spared Hashem's wrath. The prophet calls out to Hashem to desist from destroying the Jewish people.

Hashem tells how the Jews sank so low that they denied Divine Providence, filling the earth with murder and perversion. Worse, there are no righteous among them. Those who did not sin failed to rebuke the sinners and were condemned as well. (Yechezkel 9:4-11; Metzudas ad loc. Shabbos 55)

For six years Gavriel holds in his hands the coals meant for Yerushalayim, believing the Jews would repent. As Gavriel is about to destroy the last vestige of the Jewish people, he sees the hand of a man under the wings of the Keruvim. Hashem tells Gavriel that He will allow compassion to prevail because there are some compassionate Jews. (Yayikrah Rabbah 26; Yalkut Melachim 247) The Jewish nation was saved.

This is the power of chesed.

Certainly we cannot say that Hashem forgot this redeeming virtue. When we say that Hashem was reminded, it means that Hashem allowed the memory to prevail and overpower the attribute of harsh judgment. (Sifsei Chaim)

תרטו משה פרק כד אהל 37

ועוד, דהנה קרא כתיב "בחסד ואמת יכופר עון" (משלי טו-ו), הרי שעשיית חסד היא סיבה לכפרת עוון. וכבר נגה החסיד רבינו יונה ז"ל בשע"ת את החסד בין עיקרי התשובה, ועל ידי כך יטה כף הזכויות ונכתב בספר של צדיקים.

וכן איתא ב'אבות דרבי נתן' (ד-ה): פעם אחת היה רבי יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב, אמר רבי יהושע, אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עוונותיהם של ישראל, אמר ליה בני, אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה. ואיזה, זה גמילות חסדים, שנאמר "כי חסד חפצתי ולא זבח" (הושע ו-ו), ע"כ³⁸⁸.

* כל עבירה, מכה פגם במידת החסד

יסודן של העבודות החיוביות שבאדם היא מידת החסד. שרשו של חסד הוא הפיכת הגוף ממקבל לנותן. רצונו של הגוף הגשמי הוא לקבל, כל שאיפותיו אינן אלא "לעצמו". שאיפותיו של הגוף הרוחני היא נתינה. מעשה חסד הוא עבודת נתינה בגוף, שכן מידת החסד כוללת בה כל המידות שמנו בדביקות, "מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון וכו'" (שבת קלג ע"ב). והפיכת הגוף לנותן באופן חיובי, הוא היסוד לכל התורה כולה. "מה דעלך סני להכרך לא תעביק זהו כל התורה כולה, ואידך פירושא היא זיל גמור" (שבת ל"א ע"א). לאחר ששבר את "עצמו" של הגוף חוזר גם הגוף להיות מציאות רוחנית, ו"זהו כל התורה כולה".

34

[ה]

עשיית חסד מעוררת הנהגת חסד ומכפרת עוון

[א] כתב בספר 'תומר דבורה' (פרק ראשון) וז"ל, "כי חפץ חסד הוא" (מיכה ז-ח)

יש היכל ידוע של מלאכים הממונים לקבל גמילות חסדים שאדם עושה בעולם הזה, וכאשר מרת הדין מקטרגת על ישראל, מיד אותם המלאכים מראים החסד ההוא והקב"ה מרחם על ישראל מפני שהוא חפץ בחסד, ועם היות שהם חייבים, אם הם גומלים חסד זה לזה מרחם עליהם, וכמו שהיה בזמן החורבן, שנאמר לגבריאל (יהזקאל י-ב), "בא אל בינות לגלגל וגו'", כי הוא שר הדין והגבורה, ונתן לו רשות לקבל כוחות הדין בינות לגלגל מחמת לכרובים מאש המזבח, דהיינו דין גבורת המלכות, והיה הדין מתחזק עד שבקש לכלות את הכל, לקעקע ביצתן של ישראל, מפני שהתחייבו כליה, וכתיב (שם פסוק ח), "וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם", והיינו שאמר הקב"ה לגבריאל, הם גומלים חסדים אלו עם אלו (ויקרא טו פכ"ו), ואף אם הם חייבים, ניצולו והיה להם שארית. והטעם מפני מדה זו, "כי חפץ חסד הוא", רוצה, במה שישאל גומלים חסד, ואותו צד מוכיר להם, עם היות שאינם כשרים בצד אחר.

* אם כן במידה זו ראוי לאדם להתנהג. אף אם ראה שאדם עושה לו רע ומכעיסו, אם יש בו צד טובה שמטיב לאחרים, או מדה טובה שמתנהג כשורה, יספיק לו צד זה לבטל כעסו מעליו וירצה לבו עמו ויחפץ חסד, ויאמר - די לי בטובה זו שיש לו. וכל שכן באשתו, כשפירשו רז"ל (יבמות טג ע"א), דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא. כך יאמר על כל אדם, די לי בטובה פלונית שעשה לי או שעשה עם פלוני או מדה טובה פלונית שיש לו, ויהיה 'חפץ חסד', עכ"ל.

~ [ב] ומעתה בימים אלה צריך להתחזק ביותר בעניני חסד, כי ההנהגה היא מרע כנגד מדה, ואדם המתחסד עם זולתו נוהגים עמו גם כן מן השמים בדרכי חסד, והוא פתח תקוה גדול מאוד לזכות בדין. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מהלי תשובה ה"ד): נהגו בימים אלה להרבות בצדקה. דאכן אדם המתנהג בדרכי חסד זוכה להנהגת חסד, ומי הוא הגבר אשר יצדק במשפט בלא להודק לחסדי הבורא ית³⁸⁵.

וראה עוד מה שכתב רבינו ישראל סלנטר זצ"ל³⁸⁶, וז"ל, אנחנו בראי השי"ת מחכי חסדו, מיחלי רחמי, במה נזכה בעיני אדונינו, ובמה נמצא חן וחסד ורחמים לפניו, אם לא בהתדמות מעט בדרכיו ובמידת טובו הפרושה על כל הנבראים, עכ"ל³⁸⁷.

385 וכמה נמרצו דברי חז"ל במדרש (משלי י"א) עה"כ משלי י"ב-ב): "וליועצי שלום שמחה" - כל מי שישן על מיטתו בלילה ומחשב בלבו ואומר: אני משכים למחר ואעשה טוב עם פלוני, הוא עתיד לשמוח עם הצדיקים בגן עדן. נמצא שמדה כנגד מדה ניתן לו שכרו, כי בגלל שחשב בלבו לעשות מצוה, הרי הוכיח שהוא שמח על קיום המצוה, 386 'אורי ישראל', מאמר ה. 387 אמר ראש ישיבת סלבודקא הג' רבי

910

40

הדרכה ג

ב"ה נתאספו כאן כמה וכמה מניינים מבני ישראל, וכל אחד חרד על עצמו היאך יזכה בדין הגדול והנורא, שמלאכים בו יחפזו וחיל ורעדה יאחזו ויאמרו הנה יום הדין, ומי לא נפקד כהיום הזה, ולב יודע מרת נפשו, כמה שכל אחד זקוק מאד למליצי יושר, והוא בבחינת פיקוח נפש ממש.

והנה חז"ל תקנו (ר"ה טו.) לומר במוסף ראש השנה 'זה היום תחילת מעשיך', וביארו הראשונים (עי' גר"ן ר"ה טו. ד"ה גר"ה נאריכות, וגר"ן על סו"ף ג.) שאף שתחילת הבריאה היתה בכ"ה באלול, מכל מקום עיקר תכלית בריאת העולם היתה עבור האדם, ואדם הראשון נברא באחד בתשרי, והנה בענין בריאת ויצירת האדם בדייקא, אמרו במדרש (גר"י ט. ה) 'אמר רבי סימון בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא, ומהם אומרים יברא, הה"ד (מסילס פט. יב) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים, צדק אומר יברא שהוא

עושה צדקות, שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה, מה עשה הקדוש ברוך הוא נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (מילא ט. יב) ותשלך אמת ארצה וכו', עך שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקדוש ברוך הוא, אמר להן מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם.'

39

נמצא שהענין שהכריע את הכף לברוא * את האדם, היה ענין גמילות חסדים, 'חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים', ומידת האמת שעמדה כנגדו וטענה 'אל יברא שכולו שקרים', השליכה הקב"ה ארצה שלא תטעון כך, הרי שעיקר הכרעת הכף לטובה היתה בזכות מידת גמילות חסדים, וכבר אמר דהמע"ה (מסילס פט. ג) 'כי אמרתי עולם חסד יבנה', ואמרו חז"ל (אור"י פ"ד) 'על גמילות חסדים כיצד הרי הוא אומר (פסע ו, ו) כי חסד חפצתי ולא זבת, העולם מתחלה לא נברא אלא בחסד שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה.'

והנה אף בשעה זו, שעת הדין והמשפט לכל איש ישראל, עומדים מקטרגים ומשטיינים להפסיק בריאתו של כל אחד ואחד רח"ל, וממציאים לידי ביד של מעלה חבילות של עבירות ועוונות, והענין האחד יחיד ומיוחד שיכול לעמוד כנגד אותם משטיינים מחרחרי ריב ומדון, הוא מצות גמילות חסדים, 'כי אמרתי עולם חסד יבנה', שעל ידי מידת החסד זוכים להקים את העולם, ולזכות בדין

ולחיותנו כהיום הזה, ובחינה זו צריך כל אחד ואחד לקבל על עצמו ביום הגדול והקדוש הזה, יומא דקרבא יומא דצלותא.

ובוודאי גם ביומא דצלותא, יום גדול וקדוש כזה, מצוי לגמול חסד איש עם רעהו בענינים רבים, וכדמוכח מדברי התוס' במסכת שבועות (מד: ד"ה וזי יסף) דבשעת תקיעת שופר שכיח שיבוא עני ויפטר מליתן לו צדקה כי הוא עוסק במצוות התקיעה, עי"ש.

וענין גמילות חסד שייך ראש לכל בענין המקומות, שהיא סוגיא נכבדה בכל בתי כנסיות והמדרשות אשר מתאספים שם עם בני ישראל, וכל אחד חרד-ודואג על כבודו ועל מקומו, ובאמת כבר אמרו חז"ל (נרכות ו:) 'אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלוקי אברהם בעזרו'. אך אפילו

42

פ"ה ס' ת"ק נ"א

גידולי מוסר

עלינו להשתדל לבוא לר"ה מוכנים לפי כוחנו כדי שנוכל לצאת מר"ה עכ"פ בגדר 'בינונים' עד יוה"כ², ואז נהיה ראויים לחסד ה', ונצא מיוה"כ מתוך תשובה לפי ערכנו.

נראה שבין המעשים שצריך להזדיין בהם בימים אלו בתור הכנה לימי הדין, מאד כדאי להתחזק-מה בענינים שבין אדם לחבירו, הן בתפילה בכונה על הכלל ישראל, והן בעשיית חסד עם חבריו. על ידי זה ממילא יקבל קשר עם הכלל ישראל, והכלל ישראל הלא עובר את הדין בטוב כי יש לו כל הזכויות כדי לעבור, ויחד עם הכלל ישראל יוכל גם היחיד לעבור את הדין בטוב.

מי ששילם עבור מקומו בכסף מלא, כדי שיזכה שיהיה אלוקי אברהם בעזרו, הלא עיקר מידת ובחינת אאע"ה היא מידת החסד והרחמים, לנהוג בטובת עין ואפילו עם ערביים המשתחווים לעפר רגליהם, ועל כן אם מאן שהוא עומד במקומו, הוא יכול לסייע לו למצוא מקום אחר, בטובת עין ובאחוה, וכן לסייע איש לרעהו בכל דבר המצטרך בעת התפילות, ויכולים למלאות ערימות של מצוות בעת התפילה, אם רק משגיחים ונותנים על לב לחזור אחר אותן מצוות שאדם דש בעקביו.

41

עוד ניתן לגמול חסד בשפיכת לב כמים עבור טובת אחרים, כל אחד לפי הידוע לו על הנצרך לישועה, וכבר אמרו חז"ל (צ"ק נב.) 'המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה'. ובעזה"י כשנוקבל על עצמינו בקבלה גמורה לנהוג בטובת עין איש עם אחיו, בחינת עולם חסד יבנה, נזכה להמשיך בניינו של עולם, להכתב ולהחתם לחיים טובים בזה יום הדין, וישפיע עלינו שפע חסדים ורחמים ממקור הרחמים, אכ"י.